

INTEGRACJA KLASY, POCZUCIE PRZYNALEŻNOŚCI

Piotr Plichta

II. EPIDEMIOLOGIA PROBLEMU

Czy poniższe zdanie jest prawdziwe, czy fałszywe?

Silne poczucie przynależności uczniów i uczennic do szkoły jest jedną z najmocniejszych stron polskiego systemu edukacji.

W świetle międzynarodowych badań oceny umiejętności uczniów PISA 2018 (*The OECD Programme for International Student Assessment*), jest to zdanie **fałszywe**. Pod względem poczucia przynależności dzieci i młodzieży do szkoły Polska wypada niekorzystnie na tle innych krajów i ta tendencja się utrzymuje.

Jak wyglądają relacje rówieśnicze w szkole? Odpowiedź zależy od źródła wiedzy – czy oparto ją na badaniach naukowych (tu liczy się również sposób, w jaki były prowadzone), czy ma charakter osobistego doświadczenia. Rzeczywistość uczniów i uczennic jest bardzo zróżnicowana. Na uśrednione rezultaty badań kwestionariuszowych składają się zarówno wyniki bardzo wysokie, jak i bardzo niskie. Oczywiście większość szkół i klas ani mocno nie wspiera dobrostanu uczniów i uczennic, ani szczególnie mu nie zagraża. Nie jest to jednak dobra wiadomość, bo zależy nam na bezpiecznym i stwarzającym warunki do rozwoju, a nie przeciętnym środowisku klasowym. Tzw. zgrana klasa to środowisko, w którym stres szkolny nie jest bardzo nasilony, a nawet jeśli się pojawia, to młode osoby mogą sobie z nim łatwiej poradzić. Atmosfera w takiej grupie wyraża się m.in. brakiem konieczności ukrywania swoich poglądów lub emocji i „poczuciem tego, że jak wstaję rano do tej szkoły, to idzie się z jakąś chęcią do tej szkoły, a nie z jakąś obawą, że nie będzie się dobrze czuć danego dnia, bo coś się stanie” (Wójcik, Pietkiewicz 2013). Zintegrowana klasa jest marzeniem młodych ludzi. Daje im poczucie bezpieczeństwa i akceptacji, których bardzo potrzebują. Jednak szkolna rzeczywistość, w której uczniowie i uczennice funkcjonują, nie zawsze dorównuje ich oczekiwaniom (Nowakowska, Przewłocka 2015).

Jednym z kluczowych wyznaczników klimatu społecznego szkoły jest poczucie przynależności do niej. W tabeli poniżej znajduje się pięć stwierdzeń, do których odnosili się uczniowie i uczennice we wspomnianym badaniu PISA. Polski wynik okazał się niski na tle innych państw

(15 miejsce od końca na 79 krajów biorących udział w badaniu). 3–4 osoby na 10 nie zgadzają się z pozytywnymi określeniami dotyczącymi klimatu klasy (np. że czują się lubiani przez rówieśników), a kilkanaście procent ma poczucie osamotnienia i niepasowania do środowiska szkoły.

	Zgadzam się/zdecydowanie się zgadzam %	Nie zgadzam się/zdecydowanie się nie zgadzam %
Czuję, że jestem częścią szkoły	60	40
Łatwo nawiązuję znajomości w szkole	70	30
Wydaje mi się, że inni uczniowie/uczennice mnie lubią	71	29
Czuję się w szkole osamotniona/osamotniony	19	81
Czuję się niezręcznie i czuję, że nie pasuję do mojej szkoły	16	84

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Bulkowski K., Sitek M. (2020).

Niski poziom poczucia przynależności do szkoły to jedna z najłagodniejszych stron polskiego systemu edukacji. Problem nie jest zresztą nowy – zjawisko potwierdzają także inne badania (np. TIMSS, za: Konarzewski, Bulkowski 2016), w których niższe niż w Polsce wyniki odnotowano jedynie w 2 krajach.

Wiele ważnych informacji na temat relacji szkolnych, dobrostanu i stresu szkolnego znajdziemy w prowadzonych przez sieć naukową HBSC badaniach zachowań zdrowotnych dzieci i młodzieży (Health Behaviour in School-age Children 2018).

STRES SZKOLNY

- 14% młodzieży (11–15 r.ż.) odczuwa wysoki poziom stresu szkolnego (pogorszenie względem badań HBSC 2014, według których dotyczyło to 10% młodzieży).
- Jedynie 8% młodych ludzi nie odczuwa stresu (znaczące pogorszenie w porównaniu z 2014 rokiem, kiedy ten odsetek wynosił 19%).
- Zdecydowanie częściej duży stres odczuwają dziewczęta.
- Wraz z wiekiem wzrasta odsetek osób uczących się, które odczuwają wysoki poziom stresu.

WSPARCIE ZE STRONY NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK

- 20% uczniów i uczennic ocenia wsparcie nauczycielskie jako słabe (odsetek ten zwiększył się w porównaniu z 2014 rokiem).
- 22% ocenia je jako silne (w roku 2014 wskaźnik ten wynosił 28%).
- Odczuwanie wsparcia ze strony osób nauczających nie zależy od płci.
- Wraz z wiekiem zmniejsza się odsetek osób uczących się, które czują silne wsparcie nauczycielskie i zwiększa się procent osób niezadowolonych.

WSPARCIE ZE STRONY RÓWIEŚNICZEK I RÓWIEŚNIKÓW

- 19% młodych ludzi oceniło wsparcie rówieśnicze w klasie jako słabe (w porównaniu z rokiem 2014 odsetek ten wzrósł niemal dwukrotnie).
- 22% oceniło je jako silne (spadek o niemal 10 punktów procentowych w ciągu 4 lat).
- Chłopcy częściej niż dziewczęta odczuwają wysoki poziom wsparcia rówieśniczego.
- Postrzeganie wsparcia obniża się wraz z wiekiem.

Jak widać, między 2014 a 2018 rokiem zwiększył się odsetek osób odczuwających duży stres szkolny. Znacznie obniżyła się natomiast liczba tych, którzy nie doświadczają go wcale. Wynika to z wielu czynników, zarówno w skali mikro, jak i makro. Prawdopodobnie nauczycielkom i nauczycielom trudniej przychodzi wspieranie starszych uczniów i uczennic oraz kształtowanie wśród nich dobrych relacji rówieśniczych. **Pogorszyło się postrzeganie wsparcia społecznego związanego ze szkołą – zarówno rówieśniczego, jak i nauczycielskiego. Takie wyniki są bardzo niepokojące** i „należy szukać przyczyn, dla których polskie nastolatki coraz rzadziej bardzo lubią szkołę i coraz częściej nie lubią jej wcale” (Małkowska-Szcutnik 2018). Jednym z powodów może być nadmierny nacisk na rywalizację jako źródło motywacji do osiągnięć. Okazuje się, że polscy piętnastolatki i piętnastolatki (w porównaniu z młodzieżą z innych krajów OECD) są mniej motywowani rywalizacją. Np. rzadziej deklarują, że bardziej się starają, gdy współzawodniczą z innymi. Ponad jedna trzecia polskich uczniów i uczennic nie czuje się dobrze, rywalizując z innymi (Bulkowski, Sitek 2020). Powinno się wziąć pod uwagę ten wniosek i wprowadzać rozwiązania metodyczne i wychowawcze oparte na **współdziałaniu**. Wróćmy do tego w dalszych częściach modułu.

Szkolne relacje rówieśnicze są elementem szerszej kategorii rówieśniczego (również pozaszkolnego) wsparcia społecznego, które można określić jako indywidualną ocenę niezawodności relacji z innymi ludźmi. Badania HBSC z 2018 roku pokazują pewne zjawiska dotyczące odczuwania wsparcia rówieśniczego:

- Wraz z wiekiem istotnie maleje odsetek młodych ludzi postrzegających je jako silne. Znacznie wzrasta też procent osób deklarujących niski poziom wsparcia.
- W każdej badanej grupie wiekowej (11-, 13- i 15-latków) dziewczęta odczuwają więcej wsparcia (inaczej niż w szkole, gdzie silniejsze wsparcie odczuwali chłopcy).
- W latach 2014–2018 poziom postrzeganego wsparcia rówieśniczego bardzo się pogorszył – odsetek młodych ludzi oceniających je jako słabe wzrósł o prawie 20 punktów procentowych (Zawadzka, Korzycka 2018).

Wsparcie nabiera szczególnego znaczenia w przypadku uczniów i uczennic w trudniejszej sytuacji (np. z problemami zdrowotnymi, niepełnosprawnością itp.). Jednocześnie poczucie wsparcia ma znaczący wpływ na dobrostan każdego ucznia i uczennicy (Zawadzka, Korzycka 2018).

Wyniki badań polskich nastolatków i nastolatek wskazują na silne powiązanie poczucia przynależności do szkoły ze zdrowiem (psychicznym, społecznym). Około 20% badanej młodzieży ma długotrwałe problemy zdrowotne – te osoby postrzegają szkołę gorzej niż ich zdrowi rówieśnicy i rówieśniczki. Tymczasem jednym z czynników negatywnie wpływających na zdrowie i sprzyjających zachowaniom ryzykownym jest podwyższony stres szkolny (Mazur, Małkowska-Szkutnik 2017; Małkowska-Szkutnik, Woynarowska, Mazur 2018). Jednym z jego źródeł może być brak wsparcia, którego potrzebują nie tylko osoby w kryzysach (Zawadzka, Korzycka 2018).

Uczniowie i uczennice potwierdzają, że w ich klasach są osoby, z którymi inni nie chcą siedzieć w ławce. W szkołach podstawowych i gimnazjach (obecne pierwsze klasy licealne – przyp. autora) w ok. 60% klas problem odrzuconych osób jest na tyle widoczny, że zauważa go co najmniej połowa grupy. W przypadku starszych uczniów i uczennic dotyczy to około 20% klas. Wśród powodów odrzucenia wymienia się m.in. odróżnianie się od innych. Co czwarta osoba ucząca się zgadza się ze stwierdzeniem, że inni wyśmiewają „odmieńca” (Przewłocka 2015).

Wiele na temat relacji międzyludzkich, w tym z gronem nauczycielskim i rówieśniczym, pokazało nam doświadczenie pandemii (zwłaszcza jej początkowy okres – czas lockdownu). Na przykład okazało się, że poprawiły się relacje rówieśnicze niektórych osób, a ich dobrostan wzrósł (Ptaszek i in. 2020). Mogły to być m.in. osoby, które w tradycyjnych warunkach klasowych doświadczały nieprzyjemnych sytuacji (choć z pewnością takie hipotezy nie potwierdzą się dla całej tej grupy).

Nawet jeśli zjawiska szkolne nie mają charakteru powszechnego, to mogą być groźne, a na pewno są warte naszej uwagi. Jeśli czytamy w badaniach, że „jedynie” kilka lub kilkanaście procent młodych ludzi doświadcza poważnych problemów, to w praktyce może to oznaczać, że w klasie jest jedna lub kilka osób wymagających szczególnego, czasem wielospecjalistycznego wsparcia. Warto zachować czujność i pochylić się nad sytuacją tych osób.

Jeśli zagadnienia opisane w tekście szczególnie Cię interesują, lub sam(a) mierzysz się z podobnym problemem w Twojej szkole, zachęcamy do zapoznania się z poniższymi materiałami.

Bibliografia

Bulkowski K., Sitek M. (2020). *Komponent kwestionariuszowy badania PISA: dobrostan uczniów i klimat szkoły* [w:] Sitek M., Ostrowska E.B. [red.], PISA 2018. *Czytanie, rozumienie, rozumowanie*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych, s. 236–253.

Konarzewski K., Bulkowski K. (2017). *PIRLS 2016. Wyniki międzynarodowego badania osiągnięć czwartoklasistów w czytaniu*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Małkowska-Szkućnik A. (2018). *Środowisko szkolne* [w:] Mazur J., Małkowska-Szkućnik A. [red.], *Zdrowie uczniów w 2018 roku na tle nowego modelu badań HBSC*, Warszawa: Instytut Matki i Dziecka, s. 48–58.

Małkowska-Szkućnik A., Woynarowska B., Mazur J. (2018). *Postrzeganie środowiska psychospołecznego szkoły i funkcjonowanie w niej uczniów zdrowych i z chorobami przewlekłymi*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, nr 1 (247), s. 179–197.

Mazur J., Małkowska-Szkućnik A. [red.] (2017). *Środowisko fizyczne i społeczne oraz jakość funkcjonowania szkoły a zdrowie subiektywne i zachowania zdrowotne nastolatków*, Warszawa: Instytut Matki i Dziecka.

Nowakowska A., Przewłocka J. (2015). *Szkoła oczami uczniów: relacje z nauczycielami i kolegami oraz przemoc szkolna. Raport z badania jakościowego*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Przewłocka J. (2015). *Bezpieczeństwo uczniów i klimat społeczny w polskich szkołach*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

Ptaszek G. i in. (2020). *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami*, Gdańsk: GWP.

Wójcik M., Pietkiewicz I. (2013). *Raport z badań jakościowych – Interwencja Edukacyjna Bliżej*, Warszawa: SWPS.

Zawadzka D., Korzycka M. (2018). *Wsparcie społeczne* [w:] Mazur J., Małkowska-Szkućnik A. [red.], *Zdrowie uczniów w 2018 roku na tle nowego modelu badań HBSC*, Warszawa: Instytut Matki i Dziecka, s. 39–47.

Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0).

Projekt Szkoła Dobrostanu korzysta z dofinansowania o wartości 127 000 euro otrzymanego od Islandii, Liechtensteinu i Norwegii w ramach Funduszy EOG. Celem projektu jest stworzenie innowacji pedagogicznej, która podniesie świadomość roli szkoły we wzmacnianiu zdrowia psychicznego uczniów.

Projekt współfinansowany przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności.

